

DOI: 10.30840/2413-7065.1(78).2021.227790

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК «ІСТОРІЯ ВОЛИНІ. ТОМ I»
(Київ; Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. 383 с., 283 іл., 8 мап)**

Одним із важливих трендів сучасної світової науки є вивчення регіональної і, навіть ще вужче, локальної (від лат. *local* – місцевий) історії, що спонукає до перегляду знань про край, місто, поселення тощо. Вписання місцевої історії у загальний цивілізаційний контекст вимагає переосмислення значення і ролі місцевої історії як для самоідентифікації кожної цілком конкретної дорослої особи/людини, так і національно-патріотичного виховання молоді, особливо з погляду сьогодення.

Відхід від метанаративів відкриває для регіональної і локальної історії зовсім нові можливості для ретельного вивчення краю, регіону, конкретного поселення. Отже, вихід у світ першого тому тритомного навчального посібника «Історія Волині. Том I» знаменує звернення українських істориків до сучасних світових тенденцій розвитку історичної науки. Цей цікавий амбітний проект визрівав протягом кількох років. Його ідея, ініціатива та фінансування належать уродженцю Волині, засновнику і голові громадської організації «Центр дослідження та відродження Волині» Володимиру Дзюбаку. Завдяки його наполегливості задум, нарешті, дочекався своєї реалізації. Ідея полягає у створенні багатотомної історії Волині – так званої Великої або історичної Волині – в часі й просторі від давнини до сьогодення.

Адже Волинь відома не лише своєю унікальною природною красою та численними краєвидами. Волинь – це великий історико-географічний регіон. За сучасним адміністративно-територіальним

поділом історична Волинь охоплювала Волинську та Рівненську області, західну частину Житомирської, північні частини Тернопільської і Хмельницької областей. До неї входили також південна частина Берестейської землі (сучасна Білорусь), Підляшшя, Холмщина, частина польської Галичини (сучасна східна частина Люблінського воєводства Польщі). Простір Волині становить до 70 000 кв. км, населення нараховує близько 4 млн. До того ж Волинь – один з найдавніших регіонів не лише України, а цілої Східної Європи, заселений людьми в прадавні часи, ще в епоху кам'яного віку.

Щодо походження назви «Волинь» існує декілька версій. Подеколи назву пов'язують з найменуванням відомого з V ст. племені «волиняни», яке з давніх часів населяло територію Волині,

Північно-Східної Галичини та басейну середнього Бугу. Інколи назву ототожнюють з містом Волинь (Вéлинь), яке розміщувалося на лівому березі Західного Бугу при впадінні річки Гужви (нині це с. Грудек Надбужний у Польщі). Згадки про волинян містяться у писемних джерелах, зокрема «Хроніці» Баварського аноніма, як називають середньовічного автора, який залишив твір «*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*» («Опис міст і земель на північ від Дунаю»), відомого також під назвою «Східнофранкська таблиця племен». Це список племен, що у IX ст. населяли землі на схід від Франкської держави. Тут перелічуються майже усі східнослов'янські племена, зокрема й волиняни, які називаються «*Uelunzani*». Проте більшість лінгвістів та істориків пов'язують етимологію назви «Волинь» із праслов'янським терміном «вол/вел/въл», що означав *мокрый, вологий*, тобто заболочений край.

У своєму політичному розвитку регіон пройшов кілька важливих етапів. Протягом століть Волинська земля формувалася не лише як етнокультурна, а й як адміністративно-територіальна єдність, хоча її кордони не були сталими. Волинь була одним із центрів етногенезу слов'янства. Тут виникло одне із легендарних переддержавних утворень східних слов'ян – союз волинських племен, тут зародилася й найдовше проіснувала середньовічна українська державність. Пізніше Волинь входила до складу Володимирського, Київського князівств, Галицького королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Австрійської та Російської імперій, Польської держави та УРСР у складі СРСР.

Багато відомих вчених присвятили Волині низку спеціальних праць. Разом з тим на сьогодні немає жодної узагальнюючої праці з історії Волині від її початків до сьогодення. Саме це завдання має виконати 3-томне видання «Історія Волині». Перший том навчального посібника висвітлює історію формування Волині як територіального феномена і охоплює історичний розвиток від початків появи людини на її просторах до утворення перших переддержавних союзів у IX–X століттях н. е. Праісторію Волині розкриває наука археологія, що реконструює найдавнішу людську добу на підставі залишків людської діяльності, віднайдених археологами. У підготовці тому взяли участь відомі своїми розкопками на Волині українські археологи: Юрій Кухарчук, Леонід Залізник, Олександр Позіховський, Катерина Бунятян, Богдан Прищепя. Для посібника ще встиг написати свою останню статтю світлої пам'яті професор Деонізій Козак.

Відкриває перший том стаття відомого знавця історії Волинського регіону В. Собчука «Історична Волинь», в якій висвітлюється складний процес формування Волині як територіально-просторового феномена від початків становлення до сьогодення, виділяється його ядро та периферійні частини. Цей нарис має сформувати у читача просторовий образ Волині. В інтерпретації автора волинські простори постають як генетично пов'язані між собою територіальні утворення етнополітичного характеру: князівства, землі, воеводства, губернії тощо. Дослідник показує, як протягом віків унаслідок історичних обставин відбувалися тимчасові інтеграція/деінтеграція окремих частин регіону, що призводили до змін територіального

устрою. Текст доповнюють розроблені автором мапи у виконанні В. Грицелюка, картографа Української картографічної групи, яку очолює доктор географічних наук Р. Сосса.

Передісторію Волині розпочинає стаття Ю. Кухарчука «Витоки історії Волині», присвячена палеолітичному минулому краю. Дослідник простежує тісний зв'язок археологічної періодизації з геологічною історією, яка відбиває кліматичні зміни, спричинені періодичними наступами льодовика з півночі Європи. У хронологічній послідовності автор аналізує матеріальну культуру неандертальців та їх наступників кроманьйонців. Історія дослідження палеолітичних пам'яток Волині розкривається шляхом висвітлення діяльності цілого грона видатних археологів, яким належить честь відкриття багатьох цих пам'яток.

Історію палеоліту на Волині завершує стаття Л. Залізняка, що складається з трьох частин: «Мисливці на північного оленя фінального палеоліту», «Стратегія та спосіб життя мисливців за доби мезоліту» і «Неоліт – доба великих зрушень». На підставі аналізу міграційних потоків з заходу автор доводить, що в добу верхнього палеоліту Волинь перебувала під впливом Балтійської культурно-історичної провінції. Простежується внесок прийшлих культур, Гамбурзької і Лінгбі, характеризуються споріднені з ними волинські красносільська і свідерська культури. Добу мезоліту, символом якої стали винайдені лук і стріли, дослідник аналізує на підставі археологічного матеріалу кудлаївської та яніславицької культур. Пам'ятки неоліту Волині, представлені культурою лінійно-стрічкової кераміки та волинською неолітичною культурою, вчений пов'язує з появою

відтворювальних форм господарської діяльності тогочасного населення.

У статті О. Позіховського «Розквіт ранньорільничих спільнот» висвітлюється доба енеоліту – доба освоєння людиною першого металу – міді, винайдення якої збігається з розквітом ранньорільничих спільнот. Розкривається складність етнокультурної ситуації на Волині, пов'язаної з одночасним існуванням кількох культур: трипільської, маліцької, люблінсько-волинської та культури лійчастих кубків. Дослідник підкреслює притаманні культурам спільні та відмінні риси в технології виготовлення знарядь праці, посуду, обрядах, аналізує головні галузі виробничої діяльності людини – хліборобство та скотарство.

Добу бронзи на Волині висвітлює К. Бунятян, яка простежує низку культур: кулястих амфор, городоцько-здобицьку, стжижовську, комарівську, що послідовно змінювали одна одну. Авторка локалізує культури за поселеннями, з'ясовує походження та час побутування кожної з них, виділяє прикметні та відмінні риси, подібність та синхронність з аналогічними культурами інших територій Європи.

Історичний шлях від венедів до готів на Волині простежив в останній своїй статті відомий український археолог Д. Козак. На тлі загального розвитку доби раннього заліза дослідник показав процеси, пов'язані з формуванням нових етнокультурних спільнот. Зокрема, пам'ятки лужицької культури він ідентифікує з великим поліетнічним утворенням, до якого входили пращури іллірійців, германців і слов'ян, а волинське населення ранньозалізного часу – з названими Геродотом неврами. У слов'янському етногенезі вчений

відзначав роль прибалтійських племен поморсько-кльошової культури та прагерманських груп населення ясторфської культури. Виявлені вздовж течій Стоходу і Стиру та у верхів'ях Горині й Случі пам'ятки зарубинецької культури ототожнював зі слов'янами. Простежуючи етапи еволюції слов'янського етносу, він встановлює генетичний зв'язок між пам'ятками зубрицької та черняхівської культур. Венедів учений вважав носіями пізньозарубинецької і зубрицької культур, антів – черняхівської, а готів ідентифікував з вельбарською культурою.

Б. Прищепа у статті «Ранні слов'яни» розглядає питання колонізації слов'янами значної частини Європейського континенту (т. зв. велике слов'янське розселення). Волинські старожитності ранніх слов'ян дослідник відносить до празько-корчацької культури, яку ототожнює зі склавинами. Автор локалізує їхні поселення, пояснює принципи планування жител, конструкцію укріплень, зокрема найдавнішої слов'янської фортеці – Зимнівського городища. На основі аналізу побуту та розвитку господарства вчений простежує зростання чисельності населення, ускладнення соціальної структури суспільства та активний державотворчий процес, що виявилось в утворенні на Волині дулібського союзу – одного з найраніших переддержавних політичних об'єднань, укладання яких закінчилось утворенням давньоруської держави.

Завершує том ще одна стаття Л. Залізняка «Етно-культурні процеси на Волині в доісторичну і ранньоісторичну добу», в якій автор розглядає проблему

українського етногенезу. Вчений аналізує три головні версії: пізньосередньовічну, або радянську, трипільську та ранньосередньовічну, перші дві з яких піддає аргументованій критиці. Спираючись на археологічні та лінгвістичні матеріали, він простежує тяглість етнокультурного розвитку українських земель і переконливо обґрунтовує ранньосередньовічну версію походження українців.

Важливою складовою частиною авторських статей є описи найвидатніших волинських пам'яток досліджуваних періодів з їх характеристиками, світлинами та ілюстраціями, які є добрим дидактичним засобом як у навчальному, так і виховному процесах.

Посібник містить усі необхідні елементи навчальної літератури, зокрема список джерел та літератури, на які посилаються автори статей, а також іменний та географічний покажчики. У географічному покажчику зазначено датування та назва археологічної/археологічних культур, пов'язаних з даною місцевістю.

Наостанок зауважимо: книга вийшла в якісному поліграфічному виконанні. Художнє оформлення палітурки, титулу, авантитулу, шмуцтитулів, кожної окремої сторінки, добре ілюстрований історичний матеріал мають неабияке значення для сприйняття текстового змісту статей.

Ірина ВОРОНЧУК

orcid.org/0000-0001-5466-5356

доктор історичних наук,
доцент, завідувачка відділу
історичних пам'яток НДІУ